

שמעתא עמיקתא

גליון שמי"ז - פרשת בהעלותך - תשע"ח - קהילת הניכי חישובות, רמות ב' ספ

פניני הלכה

שכה לברך ברכות השחר עד מתי יכול לברך

א - איתא בברכות (ט:) כי מתער אומר אלהי נשמה שנתת בי וכו', כי שמע קול תרנגולא לימא ברוך אשר נתן לשכוי בינה וכו', כי פתח עיניה לימא ברוך פוקח עורים וכו', כי תרץ ויתב לימא ברוך מתיר אסורים וכו'.

וכתב **הרא"ש** (סי' כ"ט) דאף אם לא שמע קול תרנגול יכול לברך ברכה זו, שאינה אלא הודאה למקום שנתן לנו בינה והנהגה וברא לנו כל צורכנו דאף אם ישן אדם בבית אפל יבחר בביתא חימו עיי קול התרנגול. אבל הנהגת ברכות שהן להנאתו כיום מלבדי ערומים ועוטר ישראל ושעשית לי כל צרכי, אם אין הנהגה מהם כגון ששכב ערום אינו מברך אותם. והאידיא נהגו לברך אלו הברכות על הסדר אחר שנטל ידיו וכו', והא דאמרין (פסחים ט:) כל הברכות כולן מברך עליהם עובר לעשייתן היינו ברכת המצוות שאומר בהן וצונו צריך לברך תחלה על מה שצונו, אבל ברכה של הודאה ושבח כגון אלו יכול לברך אח"כ.

אבל **הרמב"ם** (פ"י מהל' תפילה ה"ט) כתב - נהגו העם ברוב עירנו לברך ברכות אלו כולן זו אחר זו בבית הכנסת, בין נתחייבו בהן בין לא נתחייבו בהן, וטעות היא ואין ראוי לעשות כן ולא יברך ברכה אלא אם כן נתחייב בה.

וביאר **הכ"מ** (שם וב"י סי' מ"ח) דר"ל דשתי טעויות עשו, חדא שמברכים אותן אחר זמן עשייתם, ועוד שמברכים אותן אע"פ שלא נתחייבו בהן.

והלכו בו (סי' א') הביא ברישא ד"מא דמברכין אותן בין נתחייבו בין לא נתחייבו בהן לפי שהן להודות ולשבח לה' על חידוש מעשה בראשית. והדר הביא דעת הרמב"ם. וסיים דפשיט המנהג בכל אלו הארצות לאמרן על הסדר וכן הנהיגו רב טטוראי ורב עמרם ושאר גאונים לסדר כולן אפי' לא עשה המעשה, שלא על עצמו בלבד הוא מברך אלא על כל העולם מברך את ה' שעשה כל הטובות והחסדים האלו תמיד.

והטור (סי' מ"ח) הביא דברי הרא"ש. אולם **הב"י** (שם) אחר גאונים דברי הראשונים כתב דכיון דיש פלוגתא במילתא אין לברך ברכה אפי' נתחייב בה. ומ"ל שטוב לאמרם ללא הזכרת ה'.

ולדינא אע"פ ד**המחבר** (סי' מ"ח) פסק דכל שמברך אלו אלו לא נתחייב באחת מהן, כגון שלא שמע קול תרנגול או שלא הלך או שלא לבש או לא חגר אומר אותה בלא הזכרת ה'. מ"מ המנהג בכל תפוצות ישראל לדברי הגאונים דאפי' לא נתחייב בהן מברך אותן, דאין הברכה על עצמו אלא מברכין לקב"ה שברא צרכי העולם, וכדברי **הרמ"א** שם.

ב - והנה בדינא דאונן דפטור מק"ש ומתפלה, כתב **המג"א** (סי' ע"א סי"ק א') דאם קרב מנו קודם הצות יתפלל שחרית כמ"ש בס"י פ"ט, אבל ברכות השחר לא יאמרן דבשעת חובתו היה פטור.

ותמה עליו **הפמ"ג** (א"א סי"ק א') דלא הבין דבריו דהא בס"י פ"ט עד ד' שעות, ולאחר מכן שכת תפלה שלא בזמנה. וט"י ברכות ששחרית דאומרים על סדר ומנהגו של עולם להא לא יאמר אח"כ.

ואף **המאמר מרדכי** (סי"ק ג') השיג על דבריו, דכי היכי דס"ל דאם לא עבר הצות חייב להתפלל אע"פ שעבר עיקר הזמן כיון שהצות אכתו זמן תפילה, הנהגת ברכות השחר אע"פ שפטור היה באותה שעה מ"מ הרי עדיין זמנה הוא, דפשיטא דמי שנאנס או אפי' פשע ולא התפלל ולא בירך עד אחר שעה רביעית יש לו לברך כל ברכות השחר. הלכך נראה דכ"ש דיכול לברך ברכות השחר ואפי' אחר הצות.

אולם יעויין **בדרך החיים** (ד"ני אונן - סי' ל"ב סי"ד) דכתב דאם נמשך אנינותו עד לאחר ד' שעות, לא יאמר ברכות השחר אף שיש לו פנאי, כמ"ש המג"א ריש סי' ע"א, כיון שאמרו בגמ' לכל אלו הברכות זמן כמו שאמרו שנועל מנעליו וכו'. ואע"ג דקיימ"ל בס"י מ"ז דעל צורך העולם הוא מברך, היינו עד זמן קימה שהוא שליש היום.

שמעתא אליבא דהלכתא

האם מותר לקנות או לשכור דירה שאחרים כבר מתעניינים בה

א. עני המהפך בחררה. **ב.** דאורייתא או דרבנן. **ג.** קרקע ומטלטלים. **ד.** הפקר, מתנה, שכירות ומכירה. **ה.** עשיר המהפך. **ו.** למכור למחפך. **ז.** קנה אחר שהפך את צורך החחור. **ח.** לא הגיעו להסכם סופי. **ט.** עדיין יכולים להגיע להסכמה. **י.** מוכר או משכיר בזול. **יא.** קרקע שנמצאת במצר שלו. **יב.** מצא דירה המתאימה לו לקניה או שכירות.

א. עני המהפך בחררה

איתא **בבב"ש** (סי' ר"ל סוף אות א') דדין זה הוא תקנת חכמים ולא מדינא. **ובספר ארעא דרבנן** (אות תצט) מסתפק בזה, וכת' דאם הוה מה"ת ניחא דנקרא רשע, אבל אם הוא מדרבנן יש לעיין אם שייך לקרוא לו רשע, ומצאתי לרמ"א (ח"י"מ סי' לד טע ד') שכת' המגביה ידו על חבירו להכותו פסול לעדות מדרבנן, משמע דס"ל דמדברי סופרים נמי רשע מיקרי, ע"כ. והביאו **הפתי"ש** (שם) ותמה עליו דלמה לא זכר דברי **הסמ"ע** (שם סי' ק) שכת' שהוא איסור דא"י אלא שאין בו מלקות.

ועי' **במהרי"ט** (ח"א ח"י על הרי"ף פ"ג דקדושים) שמבואר דנקרא רשע מדברי קבלה, שכת' דכל דעבר אדרבנן שרי למיקרי עברייתא כמבואר בשבת (מ), אבל רשע מנ"ל, ונ"י משום הא דאמרין בסנהדרין (פא) ואת אשר רעהו לא טמא (ויחזקאל פ"ח סי' פ), שלא ירד לאומנות חבירו, וכתב בתריה (שם ס' ב) צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת הרשע עליו תהיה, אלמא רשע מיקרי בחדא מהנך. ואע"ג דיורד לאומנות חמיר טפי משום דפסיק לחיותיה, מ"מ התם בשל הפקר מיירי, ומהפך בחררה של שכירות שוה הוא לנכנס לאומנות של הפקר כדמוכח מתוס' (קדושין שם ד"ה ע"ג), ותרווייהו רשע מיקרי, ע"כ. ועי' **בחת"ס** (ח"י"מ סי' עט) שהביאו. **ובערוה"ש** (אות א') כת' דעובר על לאו דדברי קבלה דאסמכוה רבנן אקרא ביחזקאל שלא ירד לאומנות חבירו. **ובר"י** (קדושין כד.) בר"י ד"ה ארעא) מבואר שיש בזה משום ועשית הישר והטוב. ועי' **במשפט שלום** (שם סד"ה סעי א').

והנה נפ"מ בזה לענין ספקות המבוארים להלן, דאם נימא דדינו מדרבנן י"ל דספקו לקולא. אבל אם נימא דדינו מדברי קבלה הרי נח' הפוסקים אם דינו כדרבנן וספקו לקולא או כדא"י וספקו לחומרא (והארכנו בס"ד בגליון קע"ח), אלא שבאמת י"ל דאף אם נימא שבדברי קבלה אולטין לחומרא, אכתי הכא אולטין לקולא, דאיכא ס"ס להקל שמא הלכה כהפוסקים שאיסור זה הוא מדרבנן ואת"ל כהפוסקים שהוא מדברי קבלה שמוא שרי. וכבר מבואר **בש"ך** (סי' קי' כללי סי"ס אות ט) דבכה"ג אומרין ס"ס לקולא. וכן הוא **בפמ"ג** (א"י"ח סי' קמ"ב סי"ק ד, סי' קפ"א סי"ק א' וסי' תע"א סי"ק ב) **וברע"א** (הגהות על התבית גמא פ"ר ע"ב).

ג. קרקע ומטלטלים

כתב **הטור** (שם) שדין זה הוא בין בקרקע בין במטלטלים. וכן מוכח מהתוס' המובא להלן שהקשו מפאה ומשנים אוחזים בטלית. וכן פסק **השו"ע** (ס' א'). ועי' **בב"י** (שם), **בבאר הגולה** (שם), **ובביאור הגר"א** (שם) ובע"פ להלן בשם הרמב"ן שנקט שבעשירי שייך בהפקעו.

ד. הפקר, מתנה, שכירות ומכירה

והנה ברש"י הנ"ל מבואר דבהפקר ומציאה איכא משום מהפך. אלא **דתוס'** (שם ד"ה ע"ג) הקשו עליו מהא דתנן בב"מ (י.) ראה את המציאה ונפל לו עליה או שפירש טליתו עליה ובא אחר ונטלה הרי היא שלו, וכן נה"ד דא"י התם (שם) מי שליקט מקצת הפאה ופירש טליתו עליה מעשייה אותו הימנה, ואמאי ע"פ מהפך בחררה הוא. ועי' בדבריהם שהביאו במש"כ ר"ת מהא דבהפקר ומציאה לא נקרא רשע לפי שאינם מצויים בכל מקום וכל הזרין יקדוים לזכות בה מתוך, ודוקא במכר או שכירות יש משום עני המהפך משום שיכול למצוא לקנות או להשתכר במקום אחר, ע"כ. וכן הוא **ברא"ש** (שם סי' א') ועיי"ש שהביא רק קושטא השניה. **ובב"ח** (אות א') כת' שרמ"א לא הביא קושטא הא' כי יש ליישבה בקל. וכדבריו מבואר **ברמב"ן** (ב"ב ד.)].

והר"ן (שם) הביא דעת ר"ת ושוב כת' **שהרמב"ן** (שם ד"ה נכס) סובר כרש"י שאפי' במציאה נקרא ארעא, וזו ששינו לענין פאה מעבירין אותה מעני הנינו טעמא שלא הוא בלבד מחזר אחריה שרי כל הפנים מהפכים כמותו אחר הפאות, ע"כ. ועי' **בטור** (שם) שסתם כר"ת. **והשו"ע** (שם ס' א') הביא ב"י הרמב"ן דעת ר"ת ובי"א השני דעת רש"י. ומשמע דס"ל דעיקר הדין כדעה אחרונה כדרכו. אלא דעי' **בנתיבות** (ביאורים סי' ב) שהוכיח ע"פ הסמ"ע שלדעת השו"ע בסעי' ב' מבואר דס"ל להלכה כר"ת שהוא הי"א הראשון. אלא דלפי הפוסקים המובאים להלן אות י"ג שהעמידו דברי השו"ע בדבר מצוה דוקא, אין ראיה שהשו"ע פסק כר"ת. **והרמ"א** (שם) נקט שהעיקר כדעה הראשונה. ועי' בסמוך.

ועיי"ן **בפתחי חושן** (אונאה פ"ט סוף הנה ג) בשם החת"ס והאמרי יוסף שאף לרש"י במציאה צריך שיעשה מעשה של סמיכות דעת קצת מעין פיסוק דמים במו"מ, ע"כ. וכן משמע קצת **מרש"י** קידושין (שם ד"ה ע"ג) שכתב שעני המהפך היינו "מחזר אחריה" לזכות בה מן ההפקר או שיתננה לו בעל הבית, ע"כ. ועיי"ש **בפתח"ש** (שם הגה כ"ט ד"ה וכבר הבאתי, ודני אבדה פ"ט הנה ה).

ה. עשיר המהפך

ועי' **בר"ן** (כד. בר"י ד"ה רב גידל) שכת' ע"פ **הרמב"ן** (שם) שעשיר המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו אינו נקרא רשע לפי שהעשיר מצוי לו חסם בביתו או ליקח משכניו, ואע"ג דהאי עובדא דרב גידל (הובא להלן) מוכח דבעשיר הבא ליקח שייך נמי דין עני המהפך בחררה, הני מילי במקח קרקעות לפי שאין הקרקעות מצויים ליקח, ע"כ. וכת' **הב"ח** (אות א') שה"ה בינוני שדינו כעשיר. ועיי"ש שהסכים להר"ן שמ"מ לענין קרקעות שייך מהפך אף בעשיר, ע"כ.

והנה **הרמ"א** (שם) כתב אחר דברי השו"ע שהעיקר להלכה כדעה הראשונה דבהפקר ליכא משום עני המהפך, ושוב כת' בזה"ל: ואפי' לסברא זו דוקא בעני, אבל בעשיר לא, אם לא בדבר שאינו מצוי דהא אפילו בעשיר מיקרי רשע. ולכא"י כוונתו לדלעה השניה שהביא השו"ע שהיא דעת רש"י והרמב"ן דוקא בעני אמרינן כן. וכן נקטו **הסמ"ע** (סי"ק ה) **והנתיבות** (ח"י סי"ק ג). וכן פסק **בשו"ת מים חיים** (ח"י"מ סי' טו) **והערוה"ש** (אות ב).

ועי' **במנחת פתים** (שם) שכ"ז לשיטת הרמב"ן דגם בהפקר שייך דין עני המהפך אע"ג דא"י למצוא כן במק"א, וה"ה בדבר שא"י מ"מ ע"כ שפיר י"ל דעני דוקא ולא עשיר, אבל לר"ת דסובר דבהפקר וכן בדבר שאינו מצוי במק"א ל"ש דין מהפך, אי"כ ע"כ סובר דבהפקר קרקעות מצינו ליקח ואמרינן ליה איל טרח וקנה במק"א וא"כ לדידה גם בעשיר שייך דינא דמהפך, והעיקר כר"ת, וכן נ"י **מהגר"ז** (הפקר אות ה) שהבין כן מהרמ"א וכיון דקיי"ל כר"ת אין להקל כלל אף בעשיר, ע"כ. יוצא מדבריו שבמכר אף בעשיר, יש משום מהפך, ולענין הפקר ומציאה מבואר דאף בעשיר אין משום מהפך. וכ"כ **בשו"ת מים חיים** (ח"י"מ סי' טו) ד"ל לר"ת אפי' כשהשני עשיר ויכול להשיג דבר זה ע"י דמים ולראשון אינו מצוי כלל אפי"ה אין דין עני המהפך בהפקר ומציאה, ע"כ.

ו. למכור למחפך

ועי' **בדברי גאונים** (כלל קי' סי' יב) בשם **נחלה ליהושע** (סי' כט) שכת' שאין משום איסור זה על המוכר או המשכיר (ועיי"ש שגם במשיג גבול לא הזכיר איסור פסקא לחיותיה אלא על המשגי, אבל אין איסור על הקונים). **והאבנ"ז** (ח"י"מ סי' יז) כת' שאין איסור רק אם בלא זה האחר היה מוכר לו לזה הראשון. אבל כל זמן שאינו רוצה למוכרה לו אין דין עני המהפך בחררה. וא"כ לעולם יכול המוכר לחזור למוכרו ללא האחר ולמוכרו לאחר מותר לזכות ממנו דכיון שהמוכר רוצה למכור לאחור ולא ללוקח ראשון שוב אין איסור לאחור ואין איסור רק אם האחר התחיל עם המוכר בעוד שרצה למכור להראשון. ועי' **בפתחי חושן** (אונאה פ"ט הנה ג' ד"ה שוב ראיתי) שהביא דבריהם.

ז. קנה אחר שהפך אם צריך להחזיר

וע"י **בנאר היטב** (סי' ק) בשם **הריטב"א** בשם **ר"ת** דכל מקום שאמרו חכמים דנקרא רשע מחייבין אותו להחזיר המקח, והריטב"א דחה דבריו. **והרמב"ן** (שם) הביא נמי כן בשם **ר"ת**. וע"י **בנמק"י** (ביב כט. ברי"ף) שכת' שהעלו האחרונים דאין מחייבין אותו ל"ד להחזיר, מדאמרין בקדושין (נט) זבונן לא מזבנינא כו', עיי"ש. וכן נקטו **המהרי"ק** (סוף שרש קלב), **המהרש"ל** (ל' תשובה לו) ו**המשאב בנימין** (סי' כז). וע"י **בפת"ש** (סי' רנט ס"ק א) בשם **בית אפרים** (ח"מ סי' נח). ועיי"ש **בחמדת שלמה** שהסכים להמהרש"ל, וכת' דבשווג דלא ידע פשוט דאין עליו שום דין כלל, ומה שאמר ר' יצחק ל"ר אבא (קדושין ס), השתא נמי ניתבה ניהלה מר, נראה הוא רק למדת חסידות, אבל לענין חיוב יש מקום להסתפק דאם היה מויד, אף אין מחזיר המקח אפשר שאינו מתקן בזה המעשה רשע שעשה, וכדאיתא בב"מ (כו:) ובח"מ סימן רנ"ט סעי' א) דכל איכא דאין בו דין חזרה אין עליו האיסור מתוקן בהחזרה, אם לא שעושה כן דרך תשובה וחרטה, אבל אם אינו עושה כן רק להנצל מן ההכלמה שיכריזו עליו ברבים (כמ"ש הפוסקים מחמת שערב על איסור זה) לא מהני שלא ניתן להשבון ומתנה בעלמא הוא דיהיב, ע"כ. והביאו **הפת"ש** (סי' א). ו**הערוה"ש** (אות א) כתב שמה שעשה עשוי אם אין מחזירה מעצמו ואין ביד כופין אותו על זה ומ"מ אם האחר היה שוגג שלא ידע שהראשון מהפך בדבר זה לקנות וקנאה אינו רשע, ומדת חסידות הוא להניחה לפני האישון ג' בכה"ג, ע"כ. וע"י **משי"כ** בזה **במשפט שלום** (שם סעי' א).

ה. לא הגיעו להסכם סופי

וכתב **המרדכי** (בי"ב סי' תקטא) בשם **הר"מ** (די"ק סי' רעג) דלא שייך עני המהפך בחררה אא"כ הישראל הראשון גמר פיסוק הדמים עם הגוי, ולא היו חסרים רק כתיבת השטר ולהעלות בערכאות שלהם ולברר המקח, אבל אם לא גמר ראובן עם הגוי ודוחק אותו שמו יוזול לו הגוי וקדם שמעון וקנאו לא מיקרי עני המהפך בחררה וכן הדין בלוקח מישראל לא מיקרי מהפך בחררה, אלא איכא דגמרו הפיסוק כבר הלוקח והמוכר ונתרצו זה לזה ולא היו חסרים רק הקנין, ע"כ.

וכ"כ **הרמ"א** (שם) דאם מחוסרין עדיין הפיסוק ומהמוכר רוצה בכך והקונה רוצה בזה, מותר לאחר לקנותו, בין אם המוכר עכו"ם או ישראל אין משום עני המהפך. [ומוכח כמ"ז דאע"פ שטרך מ"מ ליכא משום עני המהפך בראש הזית המבואר בב"ב נ"ט ע"ב דקונה מפני דרכי שלום מחמת סמכא דעתיה. וכ"כ **המהרש"ל** (שם) דפיוור מעות והשתדלות אינו בכלל טרחה לענין זה. וע"י **בח"מ** (סי' מה) ו**נבחר"ס** (ח"מ סי' עט).]

וע"י **בחת"ס** (ע"מ סי' קיח) שהקשה מאי שנא לגבי שליח לקדש אשה שקידש לעצמו נקרא רמאי, ואילו עני המהפך בחררה נקרא רשע. וכת' דמכאן דלא הרמ"א דלא נקרא מהפך בחררה רק אם הי' כבר פיסוק דמים, ולכן הכא שראובן שלח את שמעון שליח לקדש לו אשה זו, עדיין לא היה פיסוק, ולכן אילו אחר היה מקדשה לעצמו היה מותר לכתחילה, ורק השליח שכוון שהוא סמך עליו מיקרי רמאי ולא רשע. [ועיין לענין קושיית החת"ס **בנתיבות** (סי' קפ"ג ס"ק ו). וע"י עוד **דברי אוננים** (כ"כ סי' א) שכת' שאם אמר לשלמי להדיא שדוקא שיהא עני המהפך המוכר כפי שירצה המוכר מיקרי פיסוק דמים].

והנה מהמרדכי ועדמי שמשע להדיא שדוקא שכהגיעו להסכם גמור וכת' קנין איכא נמי משום איסור מהפך, אבל בלא"ה לית לן בה. **כ"כ בב"ב הל' (ח"ד סי' רב) ושכן יראה בתשובת מהרש"ל** (שם) ו**מהר"ח** (ח"מ סי' קכח), ע"כ. וע"י **באג"מ** (אה"ע סי' צא) שדן לגבי שידוכים אם יש בזה דין עני המהפך בחורה, דהיינו כשמדברים שידוך לאחד, אם מותר לאחר להיכנס באמצע ולגמור עם א' מהצדדים. וכתב דאם עדיין לא סיכמו ביניהם בדיני ממונות, אין כאן גמירת דעת, ולית כאן משום עני המהפך בחררה. וע"י **השו"ן** (אונאה פ"ט הגה לו והגה לו).

ט. עדיין יכרעו להסכם סופי

אלא דע"י **בפרישה** (שם) שכתב על דברי המרדכי הנ"ל דעתה נוהגין לפסוק על כל כיוצא בזה שהיא הסגת גבול. ולכא"ו נ"י לחלק, דכשבא א' לקנות דבר מהשני ומחולקים בפיסוק הדמים, ומתעסקים בפיסוק זה להוסיף וזה לגרוע, ולולא שבא השלישי היו משוים נפשו, זה מיקרי ג"כ הסגת גבול, והא דאמרו שאינו נקרא הסגת גבול עד שהיו מושוים בפיסוק, היינו כשהלוקח הלך מהמוכר ואמר לא אתן יותר מזה, ע"כ. והביאו **הפת"ש** (סי' א) והקשה אמאי לא הזכיר מזה בסמ"ע.

וכת' **הערוה"ש** (סוף אות א) שכוונת הרמ"א הנ"ל היינו בעניני מסחר אקראי, אבל בשוק שהרבה קונים והרבה מוכרים נמצאים תמיד כשא' עומד על המקח לסור לאחר לילך על מקח זה כל זמן שהראשון עומד עליו אף כשלא פסק המקח עדיין כמ"ש הירושלמי, וכן המנהג בהרבה מקומות שכשא' עומד בשוק לקנות דבר לא יסגנו אחר, ומנהג יפה הוא מדינא, ובפרישה כתב שבימיו פסקו בזה שהוא הסגת גבול, ע"כ. וסתימת הפוסקים דלא כהפרישה. וע"י **במשפט שלום** (שם) משי"כ בשם שו"ת מים רבים.

י. מוכר או מוכר בזה (מבצעים וכדו')

וכתב **בתשובת מהר"ד כהן** (בית לא) דאם מחזר אחד אחר דבר אחד לקנות ובא אחר וקנאו יותר בזול שאינו מוצא במקום אחר לקנות כך הוי כמו מציאה וכן משמע במרדכי (קדושין סי' תקד). ודוקא קודם שהגיע ליד ישראל אבל משהגיע לידו זכה והמוציא ממנו הוי כגון ע"כ. והביאו **הדרכ"מ** (שם אות א). וכן פסק **הרמ"א** (סעי' א). ובדרך זה מבואר **במהרש"ל** (שם). אלא **שהש"ך** (סי' א) נקט להלכה כדעת הרמב"ן בחידושו פ' חזקת דאפי' לקח בפחות מכדי דמיו הואיל ומכר הוא אין לחלק, ע"כ. וכן פסק **הנתיבות** (ח"מ סי' ק). וכן דעת **הערוה"ש** (אות א) כי כן משמע בירושלמי.

יא. קרקע שנמצאת במוצר שלו

וכתב **המרדכי** (בי"ב סי' רלה) על דברי ר"ת הנ"ל שכי"כ נמי רבינו מאיר (די"ק סי' רעג) דראובן שהיה מהפך בקרקע של גוי על המצר של שמעון וקדם שמעון וקנה דלא מיקרי רשע, דהוי כמו מציאה, דלאו כל שעתא איתרמי ליה לקנות קרקע על המצר שלו, ע"כ. וכן פסק **הרמ"א** (שם). וע"י **במשפט שלום** (קונטרס תיקון עולם אות א) בשם מהר"ק דדוקא בריוח חשוב שנראה לעינים שלא יוכל למצוא כזה במקום אחר, אבל במדי דלא קץ ואינו ריוח ברור לא הוי כמציאה. והנה מבואר לעיל שדעת הש"ך דאף במקום שמוצא בזול איכא משום עני המפך דלא כהרמ"א. אולם י"ל דאכתי יודה לענין מצר דאין משום עני המהפך כי אין לך אבידה גדולה מזו. וכן מצאתי **בפתחי חושן** (אונאה פ"ט הגה לו) דכיון דגם לדידה איכא משום ועשיית הישר והטוב אע"פ שבמקרה זה אין בו משום דינא בר מצרא לא מיקרי רשע, ע"כ.

יב. מצא דירה המצויה או שכיירות

ויש לדון לפי דעת הרמ"א הנ"ל שמהפך במוצר אין משום מהפך בחררה כי טוב לכמה ענינים, דה"ה במוצא דירה נוחה לו במיוחד שטוב לו לכמה ענינים מטעמים שונים יותר מחברו שמוצא לפניו דשמו דמי להא דמצר. ויש לדמות זה להא דפסק **השו"ע** (שם סי' א) לענין מלמד שאם שכר בעל הבית מלמד אחר יכול בעל הבית אחר לשכור אותו מלמד עצמו, ואינו יכול לומר לו בעל הבית לך ושכור מלמד אחר דנימא ליה אין רצונו אלא לזה, שהרי כמדומה לי שזה ילמד בני יפה ומלמד אחר, ע"כ. וכ"כ יוצא מדברי **המהרש"ל** (שם) שאין הדין כן דוקא בדבר מצוה, אלא בכל כגון דא דאיכא טרחה הוי כעין מציאה וש"י וליכא משום עני המהפך. וא"כ ה"ה הכא י"ל שהדירה היא כהמלמד, ועיין. אלא דע"י **במשפט שלום** (קונטרס תיקון עולם אות א) שהביא בשם השארית יוסף שחולק על המהרש"ל. וכן מבואר **בערוה"ש** (אות א) דאין זה דבר שבממון אלא דבר מצוה ואין הטעם משום דבר שאינו מצוי, ע"כ. אולם בני"ד עדיף מטרחה כי זהו הדירה שיש לה כמה מעלות בעיני הקונה ודמי למצר דשרי.

שו"ת בפתחי חושן (אונאה פ"ט הגה לו) שכתב שיש לדון בזמננו שיש תקופות קשות למצוא בתים לקנות או לשכור ולפעמים נדמה שדירה זו נוחה וזולה יותר, ועכ"פ טרחה גדולה לחפש דירה, שלדברי הרש"ל אפשר שיש צדדים להקל אמנם לדעת השארית יוסף (והמהר"ק) נראה שאין להקל בזה, ועכ"פ בדעיבד אפשר שאינו נקרא רשע, וצ"ע למעשה בפרט שלרש"י גם נקרא רשע, ע"כ. ולפי המבואר לעיל בדמקום ספק יש לצדד להקל, נראה דה"ה בני"ד בפרט כשלא הגיעו לעמק השווה לענין המחיר או שמחיר הדירה הוא זול במיוחד שיש נמי משום ההיתרים הנ"ל.

מסקנה דינא

העולה לדינא, א' המחזר אחר דבר לקנותו או לשכרו, בין קרקע בין מטלטלים, איסור לאחר להקדימו ואם עשה כן עבר על איסור ונקרא רשע. ב' י"א שאם בלזכות בהפקד או לקבל מתנה מאחר, ובא אחר וקדמו, ובא אחר רשע, כיון שאינו דבר המצוי לו במקום אחר. ג' ואם אומרים דלא שם. והעיקר כדעת הראשונה. ויש מחמירים לבני ספרד. ג' אף קשיא איסור, הוא מוטל על הקונה, אבל המוכר רשאי למכור אף למי שמקדים עצמו שלא כדון. ד' אם המוכר והקונה (או השוכר והמשכיר) לא הגיעו להסכם סופי או שלא פסקו הדמים, אין איסור. ומ"מ אם רואים לפי הענין שולא התערבותו ישו נפשו י"א שיש איסור בדבר. ה' י"א שדבר הנמכר במחיר זול מיוחד דינו כמציאה והפקד ואין בו איסור, וי"א שדינו כמכר. ויש להחמיר. ו' אם מצא דירה שהיא נוחה במיוחד מחמת מיקומה וכדו' וקשה למצוא כדוגמתה, אין בה משום איסור זה. (ולמחמירי לעיל לחת"ס ב' ה"ה ובפ"ן אה"ה).

ומתוך דבריו למדת דס"ל דטעמא דהמג"א הוא מפני דזמן ברכות השחר הוא עד שלוש היום. אולם יש מקום לבאר דאין כוונת המג"א דזמן ברכות השחר הוא עד ד' שעות, אלא דכיון שבשעת עיקר חיוב ברכות השחר דלדינא בזמן קימתו היה פטור, תו אינו צריך לברך, ואף אם קבר מתו קודם ד' שעות דינא הכי, כיון דעכ"פ בשעת עיקר החיוב היה פטור. וכן מבואר להדיא **בגרי"ז** (סי' ע"א ע"א).

ועיניין **בבה"ל** (סי' צ"ב) דכתב דהמג"א לא קאמר אלא במי שהיה אונן בעיקר זמן חיובו בבוקר שאז היה פטור, לכך פוטו באתר זמן שעות, אבל במי שבתחילת זמן חיובו היה חייב בודאי חייב אפי' אחר ד' שעות. ע"כ. ומבואר דס"ל דלדעת המג"א באונן אם נקבר קודם ד' שעות חייב לברך ברכות השחר [וכ"כ במשניב סי' ע"א ס"ק ד'], אולם אחר ד' שעות לא מצי לברך. ובשאר אדם יכול לברך אפי' אחר ד' שעות. ועיניין עוד **במור וקציעה** (סי' ע"א) דהשיג על דברי מג"א דלא ידע מנין דאחר ד' שעות עבר זמן ברכות השחר, וקרוב אצלו שזמנן כל היום. חוץ מברכת הנותן לשכיו והמעביר שינה דעבר זמנן בתר דחלפה שעתא. ואפי' אית"ל דכתפלה דמי מ"מ אכתי אף אחר ד' שעות אית ליה שכר ה"נ בברכות השחר.

ובמעשה רב (סי' ט) כתב דכל ברכות השחר אם שכח לאמרן יתיקף יש שהות לאומרן כל היום, וגם בליילה עד השינה, חוץ מברכות התורה שכבר נפטרה באהבה רבה.

אולם **הרב פעלים** (אוי"ח ח"ב סי' ח) אע"פ דהעלה לדינא דמאחר דקיימיל דעל מנהגו של עולם הוא מברך, מצי לברך ברכות השחר כל היום. מ"מ הסיק דאם לא ברבם עד שחשכה ס"ל דתו לא מצי לברך, כיון שכבר עבר היום שנתקנו עברו.

ג - ונמצא דאיכא כמה צדדים לברך ברכות השחר אפי' אחר ד' שעות, חדא דהרבה אחרונים השיגו על המג"א דזמן ברכות השחר כל היום כולו, ועוד ד"ל דאף המג"א לא אמר דבריו אלא באונן שהיה פטור עד ד' שעות [וכמ"ש הבה"ל], ועוד דמעיקרא דדינא פירכא ד"ל דהמג"א לא נתכוון כלל דזמן ברכות השחר עד ד' שעות, אלא דס"ל דכיון דאונן היה פטור בשעת הקימה תו אינו יכול לברך [וכמ"ש הגרי"ז].

אולם יעויין **בבה"ל** (סי' צ"ב) דהעיר מדברי **תשובת ארשב"א** (ח"מ סי' קצ"א) דמשמע מדבריו דעיקר ברכות השחר נתקנו בבוקר. וע"כ העלה דלכתחילה בודאי יש להחמיר לברך אותם בבקר בזמן תפלה (דהיינו עד ד' שעות). ובדעיבד יש לסמוך על הגדולים על כל פנים עד חצות, כי תפלה גופא חיובה בעצם עד חצות כדלקמן בסיומן פ"ט סעיף א', עיין שם. ומי שמברך אותם אחר כך דעיבד אין למחות בידו.

ועיניין עוד **בבה"ח** (לגרי"ח סופר צ"ל - סי' ע"א ס"ק ד) דליצא לדון בדבר חדש, דאם עוד לא התפלל שחרית יכול לברכה עד חצות קודם שיתפלל, אבל אם התפלל כבר שחרית לא יברך אחר ד' שעות.

פניני מופר

עניני שבת קדש

מצות הברלה (ה)

ג' פסוקים שקודם ההבדלה כנגד ג' הברכות - "ונוהגין לומר קודם ברכת היין דהבדלה שבבית, הנה אל ישועתי וגו' [ישעיה יב, ב], כוס ישועות אשא וגו' [תהלים קטו, ג], [להודים היתה אורה וגו' [אסתר ח, טז]. ולולי המנהג מפורסם כל כך, הייתה אומר שטוב יותר לומר ראשונה כוס ישועות אשא, ואח"כ הנה אל ישועתי, ואח"כ להודים היתה אורה, כי היה נראה לי המנהג באלו הפסוקים שהם כולם לסימן ברכה, והם כנגד השלשה ברכות הראשונות של הבדלה. דהיינו **כוס ישועות אשא** כנגד ברכת הכוס שהוא בורא פרי הגפן. **והנה אל ישועתי וגו'** כנגד ברכת הבשמים שבאים להשיב הנפש יתירה שהיתה בשבת כמו שיתבאר בסיומן שאחר זה, כי עליו שייך לומר הנה אל ישועתי, וגו' שיבטח בו יתברך שישועתו בהשבת הנפש בצירוף שאר ישועות אשר יבטח בו יתברך. ופסוק **להודים היתה אורה** כנגד ברכת הנר, אלא שהעולם נוהגין לומר כוס ישועות לאחר הנה אל ישועתי". (בב"ש ר"י סי' ע"א)

נערך ע"י מחבר סדרת "עבודת המועדים"

